

ЛУЦИК Юлія Олександрівна (кандидат економічних наук, доцент)
ДЕМЕНЄВ Олександр Миколайович (кандидат технічних наук, доцент)
ПАНАСЕНКО Людмила Іванівна (кандидат економічних наук, доцент)
ПАРХОМЕНКО Павло Петрович (кандидат економічних наук)
САЗОНОВ Семен Михайлович

Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, Україна

МІНІСТЕРСТВО З ПИТАНЬ СТРАТЕГІЧНИХ ГАЛУЗЕЙ ПРОМИСЛОВОСТІ (МІНСТРАТЕГПРОМ), ЙОГО СТРАТЕГІЯ РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ОПК ТА, ЗОКРЕМА, - АВІАБУДУВАННЯ ДЛЯ ЗАДОВОЛЕННЯ ПОТРЕБ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ

Розглянуті результати напрацювань новоствореного у липні 2020 року Центрального органу виконавчої влади, який призначений для формування та забезпечення реалізації державної військово-промислової політики – Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості (Мінстратегпром), позиція та плани керівництва міністерства, проблемні питання реформування оборонної промисловості та пошуку взаєморозуміння із керівництвами промислових підприємств. Висвітлені очікувані перспективи для розвитку військово-технічного співробітництва (ВТС) з іноземними країнами, найважливіші проекти оборонно-промислового будівництва у тому числі і в авіабудуванні України. Надана оцінка виконання державного оборонного замовлення у 2020 році та очікувані перспективи ДОЗ на наступний 2021 рік.

Наведений огляд динаміки змін у авіабудуванні в Україні за роки незалежності, стан вітчизняного авіабудування на 2021 рік, заходи із відродження авіапромисловості, які обговорюються у професійному середовищі авіабудівників.

Ключові слова: реформування оборонної промисловості, державні холдингові компанії, Державна програма розвитку авіапромисловості, корпоратизація, акціонування підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

У 2021 році Державний концерн "Укроборонпром" чекають масштабні зміни. Концерн перетворюється у нову сучасну керуючу компанію у формі акціонерного товариства і об'єднає різні підприємства за конкретними напрямками виробництва. Це дасть можливість не лише оптимізувати активи, які не задіяні в роботі і просто простояють, але й вдосконалити управління концерном. А головне – дозволить виробляти більш якісне та сучасне озброєння та техніку на потреби української армії.

Реформа оборонної промисловості України - це болючий та тривалий процес. У липні 2020 року було прийняте рішення про створення Центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику. Ним стало Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості (Мінстратегпром), яке призначене виконувати у нових умовах функції колишнього, анульованого у 2012 році Міністерства промислової політики України. За прийняття цього рішення майже сім років боролися представники виробничих галузей вітчизняного ОПК та експертного середовища оборонних галузей промисловості України.

7 вересня 2020 року відбулося затвердження Положення про Міністерство та почалася робота із створення Мінстратегпрому. Робота супроводжувалася виникненням різних перепон –

від помилкових суджень окремих осіб до відвертої протидії певних сил серйозному реформуванню оборонної промисловості України. Станом на січень 2021 року основні результати із створення Мінстратегпрому такі.

По-перше, вирішені основні організаційні питання, пов'язані з роботою Міністерства. Проведена реєстрація, затверджена структура, штатний розпис, визначено бюджет на поточний рік і на прийдешній та надано приміщення по вулиці Лисенка та Франка, відбувається набір кадрів, отримано спецдозвіл на провадження діяльності, пов'язаної з державною таємницею. Станом на початок 2021 року було призначено на посади більш 70 осіб, набір яких відбувався за конкурсом або за переведенням. Штат Міністерства передбачений на 333 особи і за перший квартал 2021 року заплановано укомплектувати його повністю. Тим більше, що зацікавленість у роботі в лавах Мінстратегпрому достатньо висока: після оголошення конкурсів на ті чи інші посади було подано в середньому щонайменше шістьдесят заяв від кандидатів на кожну посаду. Це достатньо високий показник.

По-друге, Керівництво Міністерства ознайомилося з ситуацією в оборонно-промисловій галузі України, побувало на понад 50 підприємствах і зробило цілком реальні висновки щодо стану ОПК країни. Вони, на жаль, невтішні. Цілий ряд підприємств мають мільйонні заборгованості з зарплатні, і цю ситуацію Мінстратегпрому потрібно змінювати негайно.

Позиція та плани Мінстратегпрому полягають у такому. Потреба у реформуванні ОПК назріла вже давно. Стратегія майбутньої побудови українського ОПК передбачає створення двох керуючих державних холдингових компаній "Оборонні системи України" та "Аерокосмічні системи України". До них увійдуть шість та три холдингові компанії відповідно, а остаточне затвердження подібної структури – за вищим керівництвом України.

У державну керуючу холдингову компанію "Оборонні системи України" увійдуть шість холдингових компаній під умовними назвами "Радарні системи України", "Високоточне озброєння", "Морські системи", "Авіаремонт", "Спецхімія і боєприпаси" і "Бронетехніка".

У державну керуючу холдингову компанію "Аерокосмічні системи України" увійдуть три холдингові компанії з підприємств авіаційної галузі із складу "Укроборонпрому" і Державного космічного агентства України. Зокрема, провідне українське підприємство із виробництва ракетно-космічної техніки "Південний машинобудівний завод", а також всесвітньо відомий літакобудівний завод "Антонов".

Важливою частиною реформування ОПК також стала нормотворча діяльність. Так, Мінстратегпром розробив та подав на розгляд у парламент більше 20 нормативно-правових документів, і серед них 10 – для імплементації закону України "Про оборонні закупівлі". На завершальній стадії – розробка Стратегії розвитку ОПК України.

Щодо конфлікту у відносинах Мінстратегпрому з "Укроборонпромом, про який стало відомо наприкінці року. Суть конфлікту полягала у різному баченні ряду принципів питань. Позиція керівництва "Укроборонпрому": концерн просто трансформується в холдинг "Оборонні системи України" – зміниться вивіска і на цьому все. Хтось старт реформи зводив виключно до ухвалення закону №3822 "Про особливості реформування підприємств ОПК державної форми власності".

Позиція керівництва **Мінстратегпрому.** Такого не буде, бо немає часу на "розкачування". Реформи потрібно впроваджувати вже сьогодні. Процес корпоратизації, принаймні початкові кроки, можна робити вже, не очікуючи необхідного законодавства.

Після зміни керівника концерну погляди Мінстратегпрому та "Укроборонпрому" щодо стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу державного сектору співпадають. Ведеться конструктивний діалог і погляди на розвиток оборонного комплексу наближаються в одному напрямі. Наразі вже готова дорожня карта реформи ОПК, у тому числі трансформації "Укроборонпрому", яку незабаром розглянуть на засіданні РНБО.

"Камінь спотикання" у процесі реформ – ситуація з передачею шести авіаційних підприємств зі складу ДК "Укроборонпром" у підпорядкування Мінстратегпрому.

Міністерство декілька разів виносило це питання на засідання Уряду, але врешті цього не сталося.

На погляд міністра О.Уруського – причини передачі шести підприємств авіаційної промисловості до юрисдикції Мінстратегпрому були зумовлені кричущою ситуацією в галузі, зверненнями профспілок та авіабудівельників. Були необхідні швидкі рішення. Водночас, виведення цих підприємств із підпорядкування "Укроборонпрому" розглядалося як перший етап на шляху до створення нової холдингової компанії. Жодним чином не йшлося і не йдеться про ручне управління чи монополізацію владних повноважень. Врешті на засіданні уряду всі зійшлися на тому, що ДК "Укроборонпром" проводитиме корпоратизацію авіаційних підприємств, які входять до нього, до моменту створення на його базі під час трансформації нової холдингової компанії та підхолдингів.

Що дасть вітчизняним оборонним підприємствам перетворення концерну "Укроборонпром" в дві державні холдингові компанії – "Оборонні системи України" та "Аерокосмічні системи України"? Ключова мета – створення сприятливого бізнес-середовища для підприємств оборонної промисловості в Україні. Мають бути нарешті реалізовані належні умови для :

діяльності державних та приватних виробників ОВТ;
здорової конкуренції;
створення спільних підприємств;
обміну акціями корпоратизованих компаній;
розвитку інвестицій та сучасних технологій;
і головне – при цьому має бути побудована ефективна система підготовки та використання кадрів, а також вдосконалена технологічна база - *переоснащення виробничих потужностей для створення в Україні зразків озброєння на рівні провідних світових зразків.* країн світу. Мінстратегпром вважає це абсолютно реальним .

Чинники, що ускладнюють ситуацію: сучасні верстати та обладнання, особливо для виробництва військової продукції чи продукції подвійного призначення, ніхто в світі особливо не продає. Не бажають створювати конкурентів. Втім дещо Україні все ж таки вдалося придбати для оновлення виробничих потужностей як у сфері виробництва боєприпасів, так і радіолокаційних засобів.

Тем не менш, Мінстратегпром працює над поступовим відновленням та вдосконаленням технологічної бази. Процес повільно, але все ж таки йде.

Стосовно Державного оборонного замовлення у 2020 році та перспективи ДОЗ на наступний 2021 рік. За нещодавніми заявами міністра оборони, ДОЗ-2020 виконано на рівні 99,5%. Однак, як суттєвий недолік слід визнати, що на кінець 2020 року залишився невикористаним значний фінансовий ресурс. За оцінкою Мінстратегпрому така ситуація, є неправильною, неприйнятною та неприпустимою, особливо для

країни, яка воює, і збройні сили якої мають значну потребу в нових зразках ОВТ.

У наступному 2021 році ситуація має бути принципово змінена. З урахуванням тривалості циклу розробки сучасного ОВТ необхідно планувати оборонне замовлення мінімум на три роки для забезпечення стабільної роботи та прогнозованого розвитку оборонної промисловості. Тож буде змінено підхід до виконання ДОЗ, зокрема в контексті його коригування протягом фінансового року. Основна суть у тому, що зміни від визначених фінансових показників, які затверджені держзамовленням, не мають впродовж року перевищувати 5-7 %.

Питання міжнародної співпраці. Які перспективи для розвитку ВТС з іноземними країнами? Загалом вдалося донести позицію про відносини та процес реформування ОПК представникам дипломатичних установ та інших державних структур із майже 20 країн світу. Крім того, була низка зустрічей із послами "Великої сімки" та онлайн-розмова з головою Представництва НАТО в Україні.

Досягнуті домовленості. Так, Мінстратегпром підписав Меморандуми про співпрацю/взаєморозуміння з Державним агентством з питань оборонної промисловості Турецької республіки, Збройними силами Йорданського Хашимітського королівства та Міністерством оборони Бразилії. Мінстратегпром сподівається, що в найближчій перспективі побачити цілком реальні результати.

Крім того, останнім часом активно розвивається співпраця з США, Великобританією та Туреччиною, і наразі є доволі результативні проекти оптимальних варіантів співпраці, які би забезпечували не лише потреби армії, а й можливості для вітчизняної промисловості у сферах авіакосмічне-, корабле- та двигунобудування.

Найперспективніші і найважливіші проекти оборонно-промислового будівництва. За багато років в Україні була зруйнована загальна система оборонно-промислового будівництва – від підготовки кадрів та науково-технічної роботи до серійного виробництва зразків ОВТ. Сьогодні важливо інтенсифікувати проекти, що стосуються:

аерокосмічної галузі, зокрема відновлення серійного виробництва літаків транспортної авіації України,

створення ракети-носія легкого класу та розвитку тематики ДЗЗ і комунікації;

розроблення та виробництва озброєння стримування (ударних ракетних комплексів повітряного, морського та наземного базування);

стимулювання розвитку проектів зі створення комплексів ППО та ПРО, розвідки та РЕБ, а також автоматизованих систем управління.

Підписання контракту на поставку в інтересах Міноборони трьох літаків Ан-178. Це разове замовлення чи буде реальне продовження?

Наприкінці 2020 року влада України узялася за порятунок вітчизняного авіабудування, яке протягом останніх п'яти років перебувало у стані глибокої кризи. Зокрема, з 2015 року підприємства авіапрому не побудували жодного серійного літака. Наразі наміри влади включають удосконалення за цілою низкою напрямків: у сфері законодавства та нормативно-правової бази, у сфері розвитку виробництв та, нарешті, у сфері військово-технічного співробітництва.

Безумовно, контракти на поставку трьох літаків Ан-178 - це знакова подія для української авіабудівної галузі, адже вона відбувається вперше за часів незалежності України. Мінстратегпром сподівається, що така тенденція матиме продовження, а контракт стане відправною точкою для подальшого розвитку вітчизняної аерокосмічної промисловості.

Глава держави поставив завдання Уряду опрацювати питання зі створення у 2021 році української авіакомпанії, яка користуватиметься вітчизняними літаками, а також розробити Державну науково-технічну програму з розвитку авіапромисловості на 2021-2030 роки.

Мінстратегпром має великі надії на позитивну динаміку в розвитку співпраці з іноземними споживачами нашої авіаційної продукції.

Пріоритети Мінстратегпрому на 2021 рік. Перш за все – реформа оборонної промисловості України. Це болючий та тривалий процес. Хоча він вже розпочався в 2020 році з передачі перших 17 підприємств зі складу ДК "Укроборонпром" та перепідпорядкування Мінстратегпрому Державної інноваційної фінансово-кредитної установи. Попереду ще багато роботи у сфері як нормотворчої діяльності, так і практичної реалізації планів із корпоратизації та акціонування підприємств галузі. Мінстратегпром вважає, що перші конкретні результату у вигляді появи окремих холдингових компаній можна буде побачити вже в 2021 році.

Таблиця 1

Огляд динаміки змін у авіабудуванні в Україні

Роки	Стан із авіабудуванням в Україні
1991	В наявності п'ять центрів авіакосмічного будівництва: Київ, Харків, Запоріжжя, Дніпропетровськ, Первомайськ; десятки підприємств кінцевої продукції, ¼ робітників галузі машинобудування. Виробнича програма – випуск в різні роки 150-200 літаків на рік.
1991-2000	Розвиток негативних процесів, розрив комерційних зв'язків, втрати потенціалів, основних фондів, колективів.

Роки	Стан із авіабудуванням в Україні
2005	Створена Державна літакобудівна корпорація «Національне об'єднання «Антонов» (АНТК ім. Антонова, Київський завод «Авіант», Харківський авіазавод, 410 авіаремзавод, УкрНДІ авіаційних технологій.
Березень 2007	Створений Державний авіабудівний концерн «Авіація України» (10 підприємств в т.ч. Запорізьке машинобудівне КБ «Прогрес»)
2002-2013	Український авіапром виготовляв по 3,5 літака на рік, в 2012 – 6, усього 42 літака (Київ – Ан-148, Ан-158, Харків - Ан-74)
2014	Виготовлено 2 літака; Ан-148, Ан-158. Припинення серійного виробництва.
2016-2020	Не побудовано жодного серійного літака. Тільки одиничні контракти з модернізації, ремонту.
Січень 2016	Ліквідація ДАК «Антонов». 3 підприємства перейшли до ДК «Укроборонпром»
Травень 2016	Створена Українська авіабудівна компанія (ДК «Антонов», УкрНДІ АТ, ДП «Новатор», Харківський машзавод «ФЕД», Харківське конструкторське бюро і завод «Маяк»). Домовленість із Туреччиною щодо розробки та виробництві ТАН-158 (на базі літаків Ан-158 та Ан-178) та літака для Туреччини на базі Ан-70.
Кінець 2020	Серійне виробництво відсутнє. Збирається один літак Ан-178 для Перу. Термін виконання контракту 2021 рік.
Січень 2021	Підписання контракту на постачання для МО України трьох транспортних Ан-178.
11.11. 2020	Розпорядженням КМ України схвалено Концепцію Державної цільової науково-технічної програми розвитку авіаційної промисловості на 2021 -2030 роки. З моменту проголошення незалежності Україна мала всього дві десятирічні програми розвитку авіапромисловості. Перша з них була розрахована на 1992-2000 роки, друга на 2001-2010 рр. Обсяг їх фінансування не перевищив 17% запланованого. Останні 10 років держпрограми розвитку авіа будування не було.
Наголошені перспективи	
Листопад 2020	Віце прем'єр з питань стратегічних галузей промисловості Олег Уруський на брифінгу під час відвідування прем'єр-міністром Дмитром Шмигалем Харківського державного авіаційного виробничого підприємства (ХДАВП) наголосив, що ДК «Укроборонпром» планується перетворити на дві управляючі холдингові компанії, що має сприяти залученню інвестицій.

Фахівці вважають, що кращим стимулом для зовнішніх інвесторів в авіабудування має бути власне національне замовлення з боку МО, Національної гвардії, ДСНС. Буде національне замовлення – з'явиться зовнішній інвестор.

В січні наголошено про підписання контракту МО – ДК «Антонов» про замовлення 3-х ближньомагістральних Ан-178. 3 літака дуже мало для відродження авіабудування, але шанс здвинути процес з мертвої точки.

Стан авіабудування в Україні на 2021 рік. В Києві добудовується 1 літак для Перу та підписано контракт на 3 Ан-178. Однак *це не є рятунням* для авіабудування України. 3 замовлених літака – це не вихід. Потрібні тверді контракти із ЗС України, МВД, ДСНС, а також для внутрішніх перевізників та негайно. Чому не вихід? Наведемо приклади з недавньої практики. У 2009 р. ХДАВП побудував 2 літака (Ан-74ТК-300Д, та Ан-74Т-200А) для Лаосу та Єгипту та закінчив рік із збитками 1 млрд.грн.

У 2010 – 2014 р.р. ХАЗ випускав по 1 літаку в рік: у 2010 – 1 Ан-74Т-200А для ВВС Єгипту та завершив рік зі збитками більш ніж 405 млн. грн.

У 2011 завод побудував один Ан-74ТК-200С для ВВС Туркменістану, та знов залишився у боргах.

У 2012 р. ХАПО побудував ще один літак Ан-74ТК-200С для ВВС Туркменістану, рік закінчив зі збитками майже 177 млн.грн.

У 2013-14 рр. побудовано 2 воєнно-транспортних літака Ан-74Т-200А для МВД Казахстану. Восени завод оголосив дефолт на 440 млн.грн. Підприємство на 2021 р. з мільонних боргів не вийшло.

Для відродження авіабудування України можливий лише один шлях – це надзадача – залишитися в ряду авіаційних держав із повним циклом розробки та виробництва. Для цього потрібно вирішити такі комплексні завдання:

розв'язання проблеми імпортозаміщення в авіабудуванні;

зупинити деградацію кадрів, як інженерно-конструкторських так і кваліфікованої робітничої сили;

збереження та відродження наукового потенціалу в авіабудуванні, створення науково-конструкторського виробництва;

відмова від закупівлі іноземної авіаційної техніки, яка може вироблятися в Україні, вкладення фінансових ресурсів в власне виробництво, яке буде сприяти вирішенню перелічених вище трьох завдань;

внутрішні закупівлі авіаційної техніки.

В професійному середовищі авіабудівників вважають, що поки що зберігається можливість відродження авіабудування в Україні шляхом вирішення вказаних завдань такими заходами.

Завдання імпортозаміщення. У виробництві авіаційної техніки крім головного підприємства–виробника кінцевої продукції приймають участь десятки-сотні підприємств суміжників, постачальників матеріалів, вузлів, обладнання, двигунів та ін. Підключення суміжників до виробництва продукції для імпортозаміщення потребує часу введення нових виробничих потужностей, фінансування та ін. Крім того, повноцінне імпортозаміщення рентабельне тільки при серійному виробництві АТ, а не під разові замовлення. Тому, на відміну від політиків, професійні виробники не бачать альтернативи у відновленні співробітництва з Росією.

Збереження та відродження наукового потенціалу. Це можливо тільки шляхом розробки нових моделей, крім останньої моделі А-178. Розрив зв'язків з авіабудівниками Росії та суміжниками із СНГ не відкрило доступу до технологій світових авіавиробників. Триває багатомісячна боротьба між Китаєм та США за АО «Мотор Січ», яка в решті веде до занепаду підприємства. Розрив зв'язків з Росією привів до втрати Росії – замовника та покупця. Росія за програмою імпортозаміщення створила власне виробництво авіадвигунів. Поки випускався український Ан-140 та Ан-148 були затребувані відмінні за конструкцією двигуни ТВ-3-117 та Д-436. Зараз заporожці можуть поставити тільки двигуни Д-436ФМ для Ан-178.

Однак для унікального запорізького комплексу з розробки авіадвигунів (ЗМКБ «Івченко-Прогрес») та їх виробництва (завод «Мотор Січ») не знайшлось інших замовників замість Росії. Втрачені багаторічні зв'язки не просто замінити. Ситуації, що склалися може врятувати тільки внутрішній ринок.

Закупівлі АТ за імпортом. Контракт МВС України із французьким «Airbus» на поставку 55 вертольотів у 2018 році на суму 555 млн.євро – не сприяє розвитку авіабудування в Україні.

Відновлення внутрішніх замовлень та закупівель. В Україні ще залишилися три крупних авіабудівних підприємства повного циклу. В Києві, Харкові, Запоріжжі.

ХАЗ зберіг можливість виробництва Ан-140 та Ан-74 та їх модифікацій. В цехах у високої ступені готовності один Ан-74ТК-300 та два Ан-74Т/ТК-200.

Повний цикл виробництва мають декілька авіаремонтних заводів. Збереглися два профільних

ВНЗ – ХАІ та НАУ, які при відповідній політиці держави спроможні зупинити деградацію кадрів.

ДО речі, ХАЗ у 80-ті роки випускав по 80 середньомагістральних літаків Ту-134 на рік.

Висновки

1. На погляд керівництва новоствореного Міністерства з питань стратегічних галузей промисловості реформа оборонної промисловості України потреба у реформуванні ОПК назріла вже давно. Це болучий та тривалий процес, спрямований на створення сприятливого бізнес-середовища для підприємств оборонної промисловості України, збереження і розвиток української оборонної промисловості та збільшення її експортного потенціалу.

2. Стратегія перебудови українського ОПК передбачає ліквідацію ДК "Укроборонпром" та створення державних холдингових компаній "Оборонні системи України" та "Аерокосмічні системи України", до яких увійдуть шість та три холдингові компанії відповідно.

3. Ключова мета – створення сприятливого бізнес-середовища для підприємств оборонної промисловості в Україні, побудова ефективної системи підготовки та використання кадрів, переоснащення виробничих потужностей для створення в Україні сучасних зразків озброєння.

4. До найважливіших проектів Мінстратегпром відносить проекти у аерокосмічній галузі, (відновлення серійного виробництва літаків транспортної авіації, створення ракети-носія легкого класу, ударних ракетних комплексів повітряного, морського та наземного базування); стимулювання розвитку проектів зі створення комплексів ППО та ПРО, розвідки та РЕБ, автоматизованих систем управління і головне – розроблення Державної науково-технічної програми з розвитку авіапромисловості на 2021-2030 роки.

Список використаних джерел

1. Ексклюзивне інтерв'ю віце прем'єр-міністра з питань стратегічних галузей промисловості Олега Уруського агентству "Інтерфакс-Україна". URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/interview/713448.htm> / (дата звернення: 25.02.2021).

2. Розвиток оборонно-промислового комплексу. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichnezrostannya/rozvitok-oboronno-promislovogo-kompleksu> 1/3 (дата звернення: 23.02.2021).

3. Верховна Рада на засіданні 29 січня прийняла за основу законопроект щодо трансформації ДК "Укроборонпром". URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/01/29/670500/> (дата звернення: 25.02.2021).

4. С. Манукян. В поисках ренесанса. Щотижневик "2000", Україна. №5(971). 4-10.02.2021р.